

Te'şîlen li'l-kiyân (Tunus 1979). Edebî, fikrî ve felsefî makalelerini kapsayan eseridir. **6. *Essai sur le rythme dans la prose rimée en arabe*** (Tunus 1981). Doktora tezi olup Arapça'sı *el-İkkâ' fi's-secc'î'l-'Arabî: Muḥâvelât taḥdîd ve taḥlîl* adıyla yayımlanmıştır (Tunus 1996). **7. *Min Eyyâmi 'umrân ve te'emmülât uḥrâ*** (Tunus 2002). "*el-Müsâfir*" ve "*es-Sindebâd ve 't-Tahâre*" adlı hikâyeleriyle birlikte Almanca yayımlanmıştır. **8. *el-A'mâlü'l-kâmile***. Kültür Bakanlığı, Mes'adî'nin bütün eserlerini Mahmûd Tarşûne editörlüğünde üç cildi Arapça, bir cildi Fransızca olmak üzere dört cilt halinde yayımlanmıştır (Tunus 2003). Mes'adî ayrıca *el-Âlemü'l-edebî*, *el-Mebâhiş*, *el-Fikr*, *el-Hayâtü's-seḫâfiyye* gibi dergilerde edebiyat, kültür ve felsefe alanında birçok makale yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Rıdvân İbrâhim, *et-Ta'rif bi'l-edebî't-Tûnisî*, Tunus 1397/1977, s. 66-71; Mahmûd Tarşûne, *Mebâhiş fi'l-edebî't-Tûnisîyyi'l-mu'âşır: Dirâse naḫdiyye fi mü'elleftâli'l-Mes'adî ve'l-Medenî ve'l-Fârisî ve Hurayyif*, Tunus 1989, s. 131-177; a.mlf., "el-Ukşûşa ve'r-rivâye", *Târîḫü'l-edebî't-Tûnisîyyi'l-ḥadîş ve'l-mu'âşır*, Tunus 1993, s. 138, 148-150, 153; a.mlf., "Maḫmûd el-Mes'adî", *Dâ'iretü'l-ma'ârifî't-Tûnisîyye*, Tunus 1991, II, 62-70; Ca'fer Mâcîd, "el-Edebü't-Tûnisî fi mâ beyne'l-ḥarbeyn", a.e., s. 49-51, 55-56; Ahmed Memmû, "en-Neşrû'l-edebî", a.e., s. 70; Sabry Hafez, "The Modern Arabic Short Story", *Modern Arabic Literature* (ed. M. M. Badawi), Cambridge 1992, s. 328; Mohamed Salah Omri, "Maḫmûd al-Mas'adî", *Essays in Arabic Literary Biography 1850-1950* (ed. R. Allen), Wiesbaden 2010, s. 207-217; Issa J. Boullata, "Çağdaş Arap Yazarlar ve Edebî Miras" (trc. Eyyüp Tanrıverdi), *ŞM*, sy. 12 (2008), s. 104-107; Hasûne el-Misbâhî, "Bi-münâsebeti mürûri miPeti 'âm 'alâ milâdih, Maḫmûd el-Mes'adî ve te'şîlü'l-kiyânî't-Tûnisî", *el-'Arab: Evvelü şaḫife 'Arabîyye yevmiyye te'esestet fi Lenden 1977*, 27 Ocak 2011, s. 9; Nebîl Ferenc, "eş-Şekâfetü'l-âşriyye ve'l-ḥadâretü'l-insânîyye", *el-Ehrâm el-yevmiyye*, sy. 46121, Kahire 16 Mart 2013/4 Cemâziyelevvel 1434, yıl 137.

ALİ BULUT

MESİH PAŞA, Hadım

(ö. 1000/1592)

Osmanlı vezirîâzâmı.

Hayatının ilk yıllarına ait bilgi yoktur. Slav kökenli olduğu söylenmektedir. Akağalardan olup Enderun'da eğitim görmüştür. Bazı kaynaklarda Mehmed ismi de kullanılmakla birlikte çoğunlukla Mesih Paşa veya Hadım Mesih Paşa olarak anılır. Hammer'e göre sadârete getirildiğinde doksan yaşında idi (*Büyük Osmanlı Tarihi*, IV, 180-181). Ancak bunun abartılı olduğu

ve ileri bir yaşta bu makama gelmiş bulunmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Yûsuf Ağa'nın padişahın hışmına uğrayıp vezirîâzam tarafından boğdurulmasından sonra fermanla hazinedarbaşılık görevine getirildi. 982 yılı Safer ayında (Haziran 1574), matbah-ı âmir ve kilerin bütün erzak ve lezazmatıyla birlikte yandığı olayda Mesih Ağa'nın kilercibaşı olduğu kaydedilirse de bu şahsın bir başkası olması ihtimal dahilindedir (*Gelibolulu Mustafa Âli*, III, 491). Kaynakların çoğu yangın sırasında onun hazinedarbaşısı olduğu konusunda hemfikirlerdir (Selânikî, I, 64-65; *Mehmed b. Mehmed er-Rûmî*, s. 360). Daha sonra 5 Cemâziyelâhir 982'de (22 Eylül 1574) vezirlik rütbesiyle Mısır eyaleti beylerbeyiliğine tayin edildi. Bir kısım devlet adamlarının, "Bu devletlü hükûmet-i Mısır'a sûret veremez" şeklindeki kaygılarını boşa çıkararak başarılı bir valilik yaptı. Beylerbeyiliği sırasında Mısır eyaleti dışında başka sorumluluklar da yüklendi. Şam beylerbeyinin Erzurum'a gönderilmesi üzerine buranın muhafazası için Çerkez ağaları komutasında asker yollaması istendi. Mesih Paşa, 27 Zilkade 986'da (25 Ocak 1579) Mısır'daki mirî işlerin çokluğundan ve kul taifesinin dağımlığından şikâyet edince talep edilen asker sayısında indirimle gidildi, ancak gönderilecek askerlerin altı aylık mevâciblerinin ödenmesi kendisine tembih edildi. O da Gazze, Kudüs ve San'a'ya emirler gönderdi. Kendisinden beklenenler bunlarla sınırlı değildi. Şark seferi için Mısır ambarrından buğday, arpa, bakla ve un gibi gıda maddeleri sevketmesi de isteniyordu (BA, MD, nr. 32, hk. 460, 474, 516, 527). Mısır beylerbeylerinin Yemen'e giden valilere Mısır hazinesinden borç verme yetkisi vardı (BA, MD, nr. 34, hk. 149). Beylerbeyiliği zamanında Mısır defterdarlığına getirilen Duhânîzâde Mustafa Çelebi'nin sadrazamın adamı olmasına rağmen uygunsuz tavırlarına göz yumması Mısır beyleri gözündeki itibar ve otoritesini daha da güçlendirdi.

Beş yıldan fazla bir süre Mısır'da beylerbeyilik yapan Mesih Paşa'nın yol kesenler, hırsızlar ve fesat ehliyle uğraştığı, casusları görevlendirip durumlarını tesbit ettiği, aşırı gidenleri öldürttüğü, ayrıca yetkililerin kanun ve hukuk dışına çıkmalarına müsaade etmediği, bu sebeple döneminde asayişin sağlandığı, askerinin yerli beylerin disiplini altına alındığı, halkın malından ve canından emin olduğu belirtilir (İshakî, s. 167). 1560-1584 yılları arası Mısır'ın genelde idarî huzursuzluk devresi

olarak görülse de Mesih Paşa'nın valiliğiyle orada geçici bir adalet dönemi açıldı. Bu görevinden Kubbealtı vezirliğiyle İstanbul'a dönen Mesih Paşa'nın yerine yine kendisi gibi hazinedarbaşılıktan gelen Hadım Hasan Paşa gönderildi.

990 yılı Cemâziyelevvelinde (Haziran 1582) Şehzade Mehmed için Atmeydanı'nda yapılan sünnet düğününe kubbe veziri sıfatıyla katıldı. Bütün vezirler gibi eğlenceleri kendisi için hazırlanan bir köşkten izledi. Sünnet merasiminin yapıldığı tarihte vezirîâzam Koca Sinan Paşa idi. Mesih Paşa ise dördüncü vezir konumunda bulunuyordu. Tören sırasında Mesih Paşa mükemmel eyerlenmiş dört at, yirmi iki benek ve çatma, on dörder atlas ve kemha kumaşla yirmi iki de iki üç renkli giyimlik kumaş hediye etti (Âlî Mustafa Efendi, s. 31, 141, 142; Hammer-Purgstall, IV, 146). Ardından 2 Zilhicce 991'de (17 Aralık 1583) ulemânın önde gelenleri, şeyhülislâm ve diğer vezirlerle birlikte Şehzade Mehmed'in Manisa sancağına gönderildiği merasimde de bulundu (Selânikî, I, 142).

Kanjeli Siyavuş Paşa'nın azledilmesinden üç gün sonra 20 Receb 992'de (28 Temmuz 1584) sadâret mührü Özdemiroğlu Osman Paşa'ya, sadâret kaymakamlığı da Mesih Paşa'ya tevcih edildi (Hasanbeyzâde Ahmed, II, 317). Onun sadâret kaymakamlığındaki ilk icraatı divan kâtiplerinin çoğunun yerini değiştirmek oldu (Selânikî, I, 156). Özdemiroğlu Osman Paşa'nın şark seferinde iken vefatı üzerine sadâret mührü bir rivayete göre Ahmed Paşa oğlu Mehmed Bey, diğer bir rivayete göre ise İstanbul'dan gönderilen Kapıcıbaşı Abdülkerim Ağa tarafından İstanbul'a getirilerek 8 Zilhicce 993'te (1 Aralık 1585) III. Murad'a teslim edildi (Peçuyul İbrâhim, II, 107-108). Padişah da aynı gün ikindiden sonra mührü Hadım Mesih Paşa'ya, ikinci vezirliği ise Siyavuş Paşa'ya tevcih etti (*Gelibolulu Mustafa Âli*, III, 493; Hasanbeyzâde Ahmed, II, 328).

Mesih Paşa'nın vezirîâzam olarak ilk işi Tebriz'in fethinin şükür nişânesi olarak İstanbul'da yapılan kutlamaları düzenlemek oldu. Kısa süren sadâretindeki en önemli mesele ise bahar mevsiminde Osmanlı askerlerinin toparlanıp Tebriz'e ulaşıncaya kadar şehrin elde tutulması ve Safevî ordusunun burayı ele geçirmesine mani olunmasıydı. Ayrıca şark seferinde Cigalazâde Sinan Paşa'nın sardarlığının yeterli olup olmayacağı meselesi de divanı meşgul ediyordu. Mesih Paşa bunun için vezirler, ulemâ, şeyhülislâm ve kazasker-

lere tezkireler yazarak kanaatlerini bildirmelerini istedi. Kendisine ulaşan bütün tezkireleri bir telhise birlikte III. Murad'a gönderdi. Bunun sonucunda Ferhad Paşa geniş yetkilerle şark seferine serdar tayin edildi. Bahar mevsimine kadar bütün hazırlıklarını tamamlayan Ferhad Paşa sefere gitti (Solakzâde, *Târih*, s. 609-613; Hasanbeyzâde Ahmed, II, 332-339).

Mesih Paşa sadârete geldiğinde Reîsülküttâb Hamza Çelebi'yi azlederek yerine haremnden çıkma olan Küçük Hasan Bey'i getirmişti. Fakat Hamza Çelebi aradan bir müddet geçtikten sonra padişahın onayını alıp kendisini yeniden reîsülküttâb tayin ettirmek istedi. Mesih Paşa buna razı olmayınca III. Murad sadrazama, "Sa na lâzım olan biz nasbettığımız kimseleri kullanmaktır" cevabını gönderdi (*Gelibolulu Mustafa Âli*, III, 493). Ferhad Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu henüz Konya'da iken Mesih Paşa, Çivizâde Mehmed Efendi'nin fetvasıyla 25 Rebîülâhîr 994'te (15 Nisan 1586) azledildi (Selânikî, I, 165). Kaynakların bir kısmı, Mesih Paşa'nın yaşlılığından dolayı kendi isteğiyle görevini bıraktığını ifade etmektedir (Hasanbeyzâde Ahmed, II, 403; *Mehmed b. Mehmed er-Rûmî*, s. 452; *Gelibolulu Mustafa Âli*, III, 493). 1000 yılında (1592) vefat eden Mesih Paşa, Fatih civarında Hırkaişerif taraflarında yaptırdığı cami avlusunda defnedildi. Mesih Paşa, İstanbul'daki cami dışında Mısır'da bir medrese yaptırmıştır. Kaynaklara göre vakar ve şuur sahibi, söylediğini bir defa söyleyen, sözünden asla dönmeyen, sadakatle iş gören, müfsitlere asla fırsat tanımaz, adaletli ve iffetli bir kişiliğe sahipti. Yine bu kaynaklarda devlet alacaklarının tahsilinde titiz olduğu, devlet hazinesini arttırmaya çalıştığı ve işlerini müşavere ile gördüğü belirtilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri (haz. Halil Sahilloğlu), İstanbul 2004, s. 187-188, 221-222; Selânikî, *Târih* (İpsirli), I, 64-65, 134-135, 142, 150-151, 156, 164-167; Âli Mustafa Efendi, *Câmiu'l-buhûr der Mecâlis-i Sûr* (haz. Ali Öztekin), Ankara 1996, s. 31, 84, 123, 141,142; *Gelibolulu Mustafa Âli ve Künhü'l-Ahbârı'nda II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed Devirleri* (haz. Faris Çerçi), Kayseri 2000, III, 393, 448, 491, 493-640; *Mehmed b. Mehmed er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü'l-tevârih ve'l-ahbâr'ı ve Târih-i Âl-i Osmân'ı* (haz. Abdurrahman Sağırılı, doktora tezi, 2000), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 360-361, 414-415, 437, 439, 451-452; Hasanbeyzâde Ahmed, *Târih* (haz. Şevki Nezihi Aykut), Ankara 2004, II, 317, 328-339, 341, 351, 403; Peçuytu İbrâhim, *Târih*, II, 107-108; İshakî, *Târih*, Kahire 1304, s. 155, 167; Solakzâde, *Târih*, s. 609-613; Naimâ, *Târih* (haz. Mehmet İpsirli), Ankara 2007, IV, 1923-1924; *Hadikatü'l-vüzerâ*, s. 41-42; J. von

Hammer-Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi* (haz. Mümin Çevik – Erol Kılıç), İstanbul 1989, IV, 145-146, 153, 159-160, 180-181, 187; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 346; Seyyid Muhammed es-Seyyid Mahmûd, *XVI. Asırda Mısır Eyaleti*, İstanbul 1990, s. 94-96; N. Jorğa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (trc. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2005, III, 158.

ŞEFAATTİN DENİZ

MESTÇİZÂDE ABDULLAH EFENDİ

(ö. 1150/1737)

Osmanlı âlimi.

Babası veya dedesi mestçilik yaptığından Mestçizâde diye meşhurdur. Ziriklî bunu "Müstehizâde" şeklinde hatalı kaydetmiştir (*el-A'elâm*, IV, 103). Hayatına dair yeterli bilgi bulunmayan Mestçizâde'nin İstanbul'da doğduğu bilinmektedir. Tahsilini tamamladıktan sonra evlendi, biri erkek iki çocuğu oldu. Erkek çocuğunun adı Osman'dır. Kızını adları bilinen iki öğrencisinden Es'ad b. Osman b. Şükruallah ile evlendirdi, diğer öğrencisi Fâiz Halîl b. Mustafa b. İsâ'dır. Lâle Devri'nde yaşayan Mestçizâde ilk görevine Fatih semtindeki Orta Cami'de dersîâm olarak başladı, ardından Damad İbrâhim Paşa Medresesi'ne tayin edildi. 1698'de Defterdar Ahmed Çelebi, 1702'de Yarhisar, 1704'te İstanbul'da Mesih Paşa, 1706'da Şahkulu, 1708'de Ayşe Sultan, 1709'da Süleymaniye Sahn-ı Semân medreselerinde müderrislik yaptı. 1717'de Selânik kadılığına tayin edildi. 1725'te Bursa, 1727'de Bosna ve 1730'da Haremeyn müderrisliği unvanını aldıktan sonra 1732'de İstanbul kadılığına ve 1737'de Anadolu kazaskerliğine getirildi. Cemâziyelâhîr 1150'de (Ekim 1737) vefat eden Mestçizâde, Fatih'te Nişancı Mehmed Paşa Mescidi'nin civarında bulunan Keskin Dede Kabristanı'na defnedildi.

Kelâm ilmiyle kelâm mektepleri hakkında verdiği bilgileri ve yaptığı tahlilleri dik-kate olarak Mestçizâde'nin bir kelâm âlimi ve kelâm tarihçisi olduğunu söylemek mümkündür. Ebû Hanîfe ve Mâtürîdî'nin görüşlerini açıklığa kavuşturmak suretiyle Mâtürîdiyye mezhebine katkıda bulunmuştur. Nitekim Mâtürîdî'nin, Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye kelâmcılarının cumhuruna muhalif bulunduğu "bezmi-ilest" konusundaki görüşünü şöyle açıklar: Allah içindeki canlı ve cansız varlıklarla birlikte evreni yaratmış, ardından insanlara algılama, akıl yürütme ve bilgi üretme gücü vermiştir. Bu sayede insanlar evreni inceleyerek Allah'ın varlığına istidlâlde bulunabilirler. Cenâb-ı Hak kendi mevcudiyetine dair delilleri evrende serpiştirmiş ve insanlara,

"Ben sizin rabbiniz değil miyim?" demiş, onlar da evrenin yaratılışı hakkında düşününün onun bir yaratıcısının varlığına istidlâl ederek, "Evet sen bizim rabbimizsin" cevabını vermişlerdir (*el-Mesâlik*, s. 69). Mestçizâde'ye göre varlıklar hakkında akıl yürüterek veya kıyas yaparak hüküm veren ve evrene anlam yükleyen İslâm âlimleri kelâmcı kabul edilmekle birlikte neshedilmiş dinlere mensup yahudi ve hıristiyan âlimleri kelâmcı sayılmaz. Kâinata dair aklî yorum yapan müslüman olmayan kişiler filozof diye anılır ve kelâm literatüründe bunlarla Meşşâiler kastedilir. Evrenin inceliklerine nefis terbiyesi ve riyâzet yöntemlerinin uygulanmasıyla ulaşıldığını (keşf) kabul edenler müslümansa sûfî, değilse İshrâki olarak nitelendirilir. Kelâmcı sûfî, sûfî de kelâmcı olabilir (*a.g.e.*, s. 41-47).

Mestçizâde'nin kelâma dair dikkat çeken görüşleri şöyledir: Allah'ın sıfatları her bir sıfatın zâtından ibaret olan bekâ ile bâkidir; meselâ Allah'ın zâtı ilimle âlimdir, ilim sıfatı ise bizzat kendisiyle bâkidir. İlâhî zâtın bekâsı da böyledir, yani Allah'ın zâtı bekâ sıfatıyla bâkidir, bekâ sıfatı ise bizzat kendisiyle bâkidir (*a.g.e.*, s. 163). Yedi sübûtî sıfata inanmak gerektiği gibi vech, yed, ayn, nüzûl, istivâ gibi haberî sıfatlara da iman etmek gerekir, çünkü bunları Allah'tan nefyetmek ta'til (sıfatlardan tecrid) fikrine götürür. Bu fikir sadece Ahmed b. Hanbel ve mensuplarının değil Ebû Hanîfe'nin de fikridir (*a.g.e.*, s. 222). Kelâmcılar "cüz-i lâ yetecezzâ" görüşünü Aristo öncesi filozoflarından almışlardır. Tales, Anaxagoras, Pisagor gibi düşünürler de âlemin hâdis olduğu görüşündedir. Nübüvvet müessesesi ve Cebrâil'in Allah'tan vahiy getirmesi meselesi Aristo felsefesinde de vardır ve bu husus filozofun kitaplarında müstakil bir bölümün konusudur, zira toplum nizamı açısından nübüvvet ve vahiy gereklidir (*a.g.e.*, s. 45-46). Ruh cisim değil maddeden soyutlanmış bir cevher olduğundan berzah âleminde cesetle ruh arasında bir tür ilişki kurulabilir.

Eserleri. 1. *el-Mesâlik fi'l-hilâfiyyât beyne'l-mütekellimîn ve'l-hükemâ*². Yazma nüshalarında adı *Hilâfiyyâtü'l-hükemâ ma'a'l-mütekellimîn ve hilâfiyyâtü'l-Eşâ'ire ma'a'l-Mâtürîdiyye* olan eser (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 5416) kısaca *el-Hilâfiyyât* diye bilinir. İslâm Meşşâi filozoflarına ait görüşlerle onların kelâmcılardan farklı olan telakkilerinin, ayrıca Mu'tezile, Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye'ye mensup kelâmcılara ait düşünce ve inançların özetlenip karşılaştırıldığı